

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-7-71-22>
УДК 745.52(477)

Харковина Є.Г.

Київський національний університет культури і мистецтва

ХУДОЖНІ ТА ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КИЛИМАРСТВА ПОЛТАВЩИНИ В КОЛІ СВІТОВИХ ЦЕНТРІВ ТКАЦТВА

Анотація. Статтю присвячено художнім та техніко-технологічним особливостям килимарства Полтавщини на тлі інших центрів художнього ткацтва України. Розглянуто специфіку виготовлення килимів Решетилівки та їх зв'язок із східними та деякими європейськими ткацькими традиціями. Окреслено техніки виконання килимів Решетилівки, наведено специфічні ознаки гребінкової техніки (кругляння), рахункової техніки (човникової); техніки ворсового (вузликового) ткання, у якій виготовляють коци; gobеленової техніки та «деркання». Зазначено характерні риси традиційних полтавських килимів. Проаналізовано їх колорит, іконографію рослин та основні мотиви місцевого килимарства. Простежено зв'язок з великими історичними стилями протягом кінця XVIII – початку XX століть. Наголошено на виявленні ідентичності місцевого населення через традицію полтавського килимарства.

Ключові слова: полтавські килими, Решетилівка, XVIII – початок XXI століття.

Kharkovyna Evgenyua

Kyiv National University of Culture and Arts

ARTISTIC AND TECHNICAL AND PROCESS DESIGN FEATURES OF CARPET MAKING IN THE POLTAVA REGION IN THE CIRCLE OF WORLD WEAVING CENTRES

Summary. The article is devoted to the artistic and technical and technological features of the carpeting of Poltava region against the background of other centers of artistic weaving in Ukraine. The interest in the world to transfer the weaving traditions on the materials of the list of masterpieces of the oral and intangible cultural heritage of the humanity of Azerbaijan, Iran, France, China and others is shown. The connection between the cultural identity of the people and their incarnation in the art of carpet making has been identified. Oriental influences on the development of the mentality of the inhabitants of the territories of Ukraine during the historical milestones are traced. Summarized information about carpeting on the Left Bank. The most famous weaving centers of Chernihiv, Kyiv, Poltava are named. The specificity of the production of Reshetilovka carpets and their connection with Eastern and some European weaving traditions are considered. Techniques of carpets of Poltava region are outlined, specific features of comb technique (rounding), counting technique (shuttle) are given; techniques of pile (knot) weaving in which cocci are made; tapestry technique and «mirroring». The characteristic features of traditional Poltava carpets are noted. Their color, the iconography of plants and the main motifs of the local carpet are analyzed. The connection with the great historical styles was traced back to the end of the eighteenth – early twentieth centuries. Emphasis is placed on revealing the identity of the local population through the tradition of Poltava rug. As the art of the Poltava carpet is a separate page of national decorative and applied art, by which we can be recognized in the world, the possibility of comparing the Reshetilovka carpet of Ukraine with the most distinctive centers of carpet making in the world is indicated. In particular, with the Azerbaijani, Persian and French carpets, which have their own genesis, the tradition of making them is today recognized as exceptionally unique, one that testifies to the identity of the peoples who cherish it.

Keywords: carpets of Poltava, Reshetilovka, XVIII – beginning of XXI century.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Решетилівський килим на сьогодні є одним з найвідоміших в світі маркерів ідентичності мистецтва українців. На міжнародному рівні його розглядають як традицію, що виступає частиною нематеріальної спадщини людства. Тобто виключно унікальне явище нашої культури, порівняти яке можна в середині країни з петриківським розписом, а зовні – з низкою виняткових художніх явищ.

Приміром, з французьким виготовленням gobеленів в Обюссоні та мереживом Алансону, таджицькою вишивкою «Чақан», киргизьким мистецтвом виготовлення традиційних войлочних килимів Ала-кийіз та Ширдак [3], ткацтвом Аль Саду в Об'єднаних Арабських Еміратах, індонезійським батиком, килимарством у Фарсі та Кашані в Ірані та традиційним килимарством в Азербайджані, текстильним мистецтвом Перу «Таquile», ткацтвом та вишивкою в техніці «Лі» та традицією шовків-

ництва (шовкопрядіння) у Китаї, іспанським танком «Фламенко», грузинським поліфонічним співом та виноробством за допомогою гігантських керамічних амфор кеврі тощо [7]. Проте, не дивлячись на винятковість традиції виконання полтавського килимарства, досі немає окремого спеціального наукового дослідження, яке б розкривало сутність його художньої своєрідності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які посилається автор. Надзвичайно важливою в контексті досліджуваної теми стала праця колективу авторів Львівської комерційної академії. Так, І.С. Полікарпов, Л.В. Пелик та Є.М. Стефанюк підсумували доробок багатьох попередників в галузі мистецтвознавства та товарознавства у навчальному посібнику «Килими та килимові вироби», що вийшов друком за підтримки МОН України у 2006 р. в Києві. У згаданій праці було розглянуто техніко-технологічні здобутки українського килимар-

ства в колі інших світових центрів ткацтва безворсових та ворсових килимів [2].

Унікальним джерелом для дослідження натурних експонатів розглядуваної теми стало видання «Квіти і птахи в дизайні українських килимів: альб. колекцій музеїв України та Укр. Музею в Нью-Йорку», що вийшло друком у Києві 2013 року у видавництві «Родовід». Узагальнення багатющого візуального матеріалу, в якому де-факто було здійснено спробу створити музей спадщини полтавського килиму під однією обкладинкою, було доповнене вступною статтею Стефана Таранушенка у репринті, що значно збагатило альбом [1]. Гарна якість світлин першовзірців з різних колекцій та репрезентація їх у кольоровому друці дозволили інакше поглянути на сукупність мистецької спадщини регіону.

Значущою в контексті досліджуваної теми є невеличка публікація доктора мистецтвознавства, професора Ольги Школьної «Східні мотиви в килимарстві Полтавщини XVIII–XIX століть», представлена у збірнику тез матеріалів Міжнародної наукової конференції «XXI Сходознавчі читання А. Кримського», Київ, 17.11–18.11.2017 р., що проходила в Інституті Сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Київ, у 2017.

Так, на кількох сторінках Ольга Школьна охарактеризувала генезу окремих килимів регіону кінця XVIII – першої половини XIX століття, що свідчить про моду в означеній царині України того часу, а також вектори взаємодії з різними килимовими центрами планети на зарі становлення килимарства як окремої галузі вітчизняного промислу [5, с. 52–53].

З-поміж останніх польових досліджень Решетилівки, як найбільш яскравого самобутнього центру килимарства Полтавщини, слід згадати відеозвіт доктора історичних наук Олени Щербань. В темі «Килимова моя Решетилівка» 2017 р., розміщеній на її авторському блозі, охарактеризовано сучасний стан розвитку означеного промислу, докладно представлено нинішню технологію ткацтва килимів згаданого центру та художні особливості його готової продукції [6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Однак, спеціальної праці, в якій би було узагальнено основні здобутки в традиції ткацтва полтавських килимів, в плані художньої виразності й образної складової, пов'язаними із технікою виготовлення та технологіями, що вживались у даному регіоні, здійснено не було, чому і присвячується дана публікація.

Ціль статті – дати вичерпну характеристику специфіці техніко-технологічних та художніх властивостей полтавських килимів XVIII – початку XXI століть.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Мистецтво килимарства має давні традиції. Вважається, що виникло воно близько другого тисячоліття до нашої ери у Південній Туркменії, і було поширене у перших століттях нашої ери у Середній Азії, Персії, Месопотамії й Китаї [2, с. 6]. Потому поширилося в Анатолії (Туреччина) на Кавказі, Пакистані й Афганістані. Тільки від XIV століття технології

ткацтва Сходу були перейняті у країнах Заходу, після чого впродовж кількох століть у різних місцевостях з'явилися світські (панські й монастирські) різновиди, а згодом і народні.

По суті, до XVII століття включно в Європі при королівських й магнатських дворах відбувалося відтворення східних технологій килимарства, до того ж ширилася мода на певні різновиди азійських малюнків у діапазоні від іраністики до тюркері та шинуазрі. Навіть перші майстри-ткачі «вписувалися» здебільшого з Персії та Туреччини, ширилося захоплення турецько-індійськими «огірками», «медальйонами» в декорі, китайчастими візерунками, парчевими, атласистими, шовковими матеріями, що увібрали в себе еталони краси оточуючого світу Піднебесної, візантійсько-балканського та кавказького світу. Відповідно, і орнаментальні та сюжетні мотиви взувалися в пору становлення килимарства у західних країнах, насамперед, на східні естетичні канони, які надалі «розбавлялися» місцевими візерунками.

До теренів України ткацтво прийшло разом з трипільцями, численні візерунки тканин яких лишилися на згадку про вправність майстрів цієї групи населення індо-іранського походження. Спорідненіми з останніми були і скіфи та сармати, що не полишали зв'язків з перською прабатьківщиною та мали тісні зносини з Ахеменідським Іраном, про що свідчать численні замальовки цих кочовиків у традиційних одягах із дарами на стінах Персеполюсу. Якщо час помешкань трипільців на теренах етнічної України дагується IV тис. до н.е. – I тис. н.е., то скіфи й сармати населяли наші території в останні століття ери до Різдва Христового, й у перших століттях по Різдву Христовому. Останні кочували нашими землями майже впритул до появи тут ранніх слов'ян, чим може обумовлюватися генетичний зв'язок мистецтва означених народів. Відтак, килимові шляхи на VI–VII століття вже були добре налагоджені й сягали теренів сучасних Тегерану та Багдаду.

Наомість варто нагадати, що одяг скіфів суттєво нагадував одяг наступної хвилі тюркських племен, що мешкали на наших теренах – а саме, торків, берендеїв, печенігів, половців, чорних клобуків (каракалпаків), аланів. Стани цих кочових народів впродовж X–XIII століть впритул примикали до земель Чернігівщини та Київщини, з часом асиміляція князівської та ханської верхівок призвела до певного симбіозу культур, чим і пояснюються особливості швидкого поширення азійських першоелементів у побуті етносу, що утворився у результаті змішування. Наступні хвилі походів на Візантію, тривалі зносини з турками-османами лишень закріпили моду місцевого населення на східне вбрання та елементи обстановки (убранства) помешкань, улюблені в кочових народів.

З-поміж останніх особливе місце займав килим, якому відводилася роль стилетворчого компоненту в будь-якій юрті, починаючи від половецького стану й до побуту козаків, які перейняли кочовий спосіб життя місцевих номадів. За літописами відомо, що тіла руських князів у X–XII століттях виносили та клали на «кобер» («коберець»). До XVI століття мода ця поширилася на верстви заможного населення по всій

Україні-Руси. Тоді ж фіксуються згадки про місцевих килимарів Юрка, Федора та інших [4].

Від XVII століття не лише привозний, а й місцевий, тканий килим в русичів-українців вже був ознакою заможності родини. Його клали на лави для шановних гостей, на нього виставляли хліб, найдки та напої під час особливих трапез, ним накривали труну небіжчика, що заслужив повагу за життя. Однак, від цього часу майже не залишилось вцілілих пам'яток, окрім одного ворсового килима 1698 р. [4]. У XVIII столітті ткацтво килимів поширилося у різних регіонах України: в Галичині, Поділлі, Чернігівщині, Полтавщині та Київщині.

Після монастирських і панських майстерень, де ткалися вироби під певне замовлення, поступово розвинувся хатній промисел. Особливо розповсюдженим він був на Полтавщині, що стала килимовою столицею України. Впродовж XVIII–XIX століть тут виготовляли килими майже у кожній господі. Найбільш відомими центрами килимарства Лівобережжя стали Дігтярі, Нові Санжари, Решетилівка. Останній із вказаних центрів здобув славу місцевості, в якій мистецтво виконання українських килимів набуло виняткової техніко-технологічної якості та художньої цінності.

Оскільки Полтавщина здавна славилася своєю вишивкою, костюмом, тут мешкали майстрині, що опанували працю з текстилем впродовж кількох сот років. Відповідно, відчуття домірності і смаку, виняткове «чуття» тканинного візерунку, його рапорту, стали визначальними рисами місцевої школи. Використання природних барвників та традиційних технік виконання килимів, дозволило на Полтавщині утворити свій яскравий, самобутній центр ткацтва, найбільш непересічний з-поміж інших осередків України.

Художньо-образна специфіка решетилівського килима криється у різноманітті композиційного вирішення, сюжетно-тематичних варіаціях виконання декору. Він складається з ритмічних компонентів стилізованого, дещо геометризованого і мальовничо виконуваного малюнку квітів. Зазвичай центр виробу має більш щільний рослинний візерунок з розкидних флореальних елементів, довкола яких стелиться «барвінковий» орнамент з галузок, бутоньєрок та гірлянд листя, який облямовується по периметру контуром зі смуги темного кольору, що ніби надає композиції виробу статичності.

Особливо варто наголосити на специфіці місцевого колориту. Так, решетилівським килимам притаманне поєднання сірувато-блакитних, пастельно-вохристих тонів із вкрапленням більш яскравих акцентів зелених, жовтуватих, червонястих, вишневих кольорових плям. Колорит традиційних творів цього осередку досить соковитий, проте, водночас, ніжний, ніби з сріблясто-перламутровими переливами тону. Вже у XX столітті гама подеколи змінювалася на більш темну, з переважанням брунатних відтінків. Враховуючи, що килимарство – найбільш коштовна галузь ручного ткацтва, специфіка означених експериментів часто межувала з сировинними аспектами та питаннями наявності барвників, які від середини XIX століття почали витісняти анілінові.

Широке поширення килимарства як хатнього промислу прийнято пов'язувати із розповсю-

дженням вівчарства. Адже вовна складає основну сировину для виготовлення вітчизняних різновидів цієї продукції. Згадувана «шпанська шерсть» на початку XIX століття у виробництві місцевих килимів, свідчить про можливість вирощування тут саме таких порід овець, які були поширені на теренах сучасної Вінниччини, у маєтках Прота Потоцького.

Враховуючи, що на Полтавщині, як і в інших куточках України, килим виступав алегорією «землі з травами та квітами», цебто мав нагадувати квітучі лани, луки та степи. Від Гадячу, Прилук, Ромнів, Лубнів, Кобеляк до Лохвиці, Миргороду, Опішного та Зінькова від середини XVII століття місцеві майстри разом з опануванням різних технік ткацтва килимів і коців, мали досягнути вівчарства як галузь сільського господарства, та техніко-технологічні процеси прядіння і фарбування вовняних ниток. Адже ткалі такі вироби майже в кожній селянській родині. Відомо, що вівчарство на Полтавщині розвивалося у Кобеляцькому повіті.

Так, ще від 1647 р. С. Конєцпольський у листі до В. Бутурліна згадував про експорт гадяцьких міщан до Москви килимів та коців на рівних з горілкою, тютюном та медом [4]. Крім льону, епізодично застосували у килимарстві льон та коноплі. Окрім декоративних килимів із рослинними візерунками, на Полтавщині, як і в сусідніх Чернігівщині, Слобожанщині та Київщині, виготовляли смугасті доріжки для накриття лав та підлог. Все це різноманіття виробів виконувалося у різний спосіб – за допомогою лічильної (рахівної), гребінкової (кругляння – споріднена з гобеленовою) та рідше ворсової технік.

Спосіб ткацтва на Полтавщині у хатньому промислі був запозичений азійський. Приладдя, що згадувалось при виготовленні – «прядки», «верстати» і кросна». Здебільшого, виготовленням займалися жінки в зимовий міжсезонний період. Гладкі безворсові килими зазвичай виготовлялися на вертикальних рамах-кроснах або простою технікою на горизонтальних верстатах, що дозволяло виконувати вироби з двобічним візерунком. В давнину килим цілком ткали із вовни, але надалі технології вдосконалили: основа ткалася з вовни, а підкання – з конопель.

Дозрілі чоловічі конопляні стеблини під назвою «плоскінь», що давали найбільш тонкі та ніжні волокна, збирали в липні, й замочували у воді на сім діб. Натомість жіночі волокна «матерку» лишали на полі дозрівати на сім'я до вересня, коли замочували на два тижні. Всі стеблини надалі сушили на березі, потім били, очищували та вичісували на гребені. Більш грубі волокна після цього брали на основу килимів, часто гіршого ґатунку. Тонші, делікатніші йшли на підкання, й, насамперед, у дорогі вироби. Нитки з лляної або конопляної пряжі для міцності скручували вдвоє. Прясті починали з осені після закінчення збору врожаю [2]. Для пружності основи також додавалася кручена бавовняна пряжа «кордна», котра сповіщала виробу міцності, потрібної для взаємодії з інструментами.

Вовну з однієї вівці називали «руно», а з агняти – «мицкі». Вовну спочатку парили в діжці, інколи із додаванням золи із гречаної соломи, що виконувала функції луку. Надалі її мили у річці,

сушили, прибирали ковтуни, вичісували, й пряли на веретенах й профарбовували. Колірна гама сягала близько 70 природних барвників. Для закріплення кольору її варили з органічними речовинами-пігментами або відбілювали у білій глині. Хімічні барвники почали витісняти натуральні від кінця XIX століття. Але вони швидко линяли, при можливості їх намагалися уникати. При виготовленні виробу килимарниця готувала собі картон з основними рисами малюнку.

На горизонтальних верстатах виконувалась рахункова техніка з геометризаним орнаментом (човникова техніка) та техніка ворсового (вузликового) ткання, у якій виготовляють коци. Натомість гребінкова техніка (кругляння), що давала можливість виконувати м'які рослинні візерунки, та гобеленова, тчуться на вертикальних верстатах. Рахункова техніка дозволяє за раз поєднувати від однієї до десяти ниток. Характерна техніка саме решетилівського ткацтва – «деркання». У ній можна виконувати фон нитками різних відтінків пастельної гами, таким чином мальовничо поживляючи тло. Вертикальний верстат дозволяє виконувати окремі рапорти візерунку, підбиваючи їх гребінцем, а потім ткати тло між ними [2, с. 10–98].

Натомість у панських і монастирських майстернях часто виготовлялися безворсові килими гобеленового типу за європейськими, насамперед, французькими технологіями. Часто їх виконували з гербами і геральдичними символами. У монастирських килимах, зазвичай, виконувалися композиції з мотивів троянд і пташок на чорному тлі або з голгофами та розп'яттями (відповідно до функції виробів, призначених прикрашати інтер'єр у дванадцяті свята чи під час постів та скорботних днів).

З-поміж творів окремих майстерень Полтавщини кінця XVIII – початку XIX століть виділяється також осередок, де виготовлялися килими з рослинними композиціями у східному картуші. Мотиви їх оздоблення апелюють до перської, турецької та афгансько-пакистанської традиції килимарства, що свідчить про знайомство місцевих майстринь з високими зразками азійського текстилю та композиціями французьких гобеленів штибу Обюссон. Машинне ткацтво килимів до початку XX століття в краї поширене не було.

Проте, на 1837 р. на Полтавщині діяла фабрика Д. Попова, де ткали килими на «перський манер». Враховуючи панівну ідею про генезу українсько-польської шляхти XVII–XVIII століть про сарматське, цебто іранське походження, яка на початок XIX століття, ще не була остаточно перетравлена, можна говорити про певні світоглядно-естетичні орієнтири місцевого дворянства, що знайшли своє віддзеркалення у творчості місцевих селян.

На початку XIX століття на Полтавщині найбільшими килимарськими центрами стали Дігтярі Прилуцького повіту, Решетилівка, Опішне та Зіньків, де ткали майже в кожній домівці. Од-

нак, на початку XX століття перший із вказаних центрів за новим адміністративно-територіальним поділом відійшов до іншої області. В цей час як окремі центри килимарства, крім вище перелічених, вирізняються Диканька, Нові Санжари, Великі Будища, Іркліївка, Вереміївка, Гельмязів.

Місцеві майстри у своїх výroбах творчо переосмислювали творчу спадщину доби бароко (вводячи банти та стрічки), класицизму (вази та кошики), ампіру (силуети, овали), бідермайєру (колосся) та історизму-романтизму (синтез елементів, похідних з різних великих історичних стилів). З добою модерну, коли до килимарства Полтавщини мали відношення художники Є. Прибильська, візерунки місцевих творів стали більш різноманітними, до композиції творів почали вводитися елементи станкового живопису, збагачуючи мову декоративно-ужиткового мистецтва станковими елементами образотворчості. Подеколи вводилися дати, зображення не лише птахів, а й тварин та навіть людей.

Іконографія жоржин, троянд, гвоздик, ірисів, тюльпанів, півоній у полтавському килимі поступово набула характеру усталеної. Серед мотивів у полтавських килимах зустрічаються ріг достатку, кошики з фруктами, вази. Вазони, колосся, лаврові вінки, банти, монограми, мотиви орлів, папуг, пеліканів, гірлянд, стрічок, фестонів, картушів. Локальний колорит і місцева своєрідність вирізняють образний стрій полтавських килимів з-поміж інших регіонів України – Галичини, Буковини, Поділля, Закарпаття тощо. На початку XXI століття з-поміж килимарських центрів Полтавщини найбільш яскравим лишається Решетилівка. Проте, на жаль, промисел тут згасає, традиція втрачає свою тяглість.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Отже, варто зазначити, що мистецтво полтавського килима – то окрема сторінка вітчизняного декоративно-прикладного мистецтва, за якою нас можуть впізнавати у світі. Наразі решетилівський килим України можна порівнювати з азербайджанським, перським і французьким, традиція виготовлення яких сьогодні визнана у світі винятково унікальною, такою, що свідчить про ідентичність народів, котрі її плекають.

Техніки полтавського килима – це рахункова з геометричним орнаментом (човникова) та ворсового (вузликового) ткання, у якій виготовляють коци; гребінкова техніка (кругляння), гобеленова, та «деркання» для поживлення тла. В останній можна досягати пастельної гами, що дозволяє отримувати гарний ефект «тонального» поєднання відтінків різних кольорів.

У перспективі вивчення обраної теми варто створити музей українського килима, як це було зроблено у великих килимових державах – Азербайджані та Туреччині, Ірані, а також розробити енциклопедію українського килимарства на шпальтах всесвітньої мережі Інтернет.

Список літератури:

1. Квіти і птахи в дизайні українських килимів: [альб. колекцій музеїв України та Укр. Музею в Нью-Йорку / вступ. ст. С. Таранушенко; передм. Н. Дяченко-Забашта; післямова С. Білокінь]. Київ: Родовід, 2013. 407 с. : іл., кольор. іл.
2. Полікарпов І.С., Пелик Л.В., Стефанюк Є.М. *Килими та килимові вироби: навч. посібник* / МОН України; Львівська комерційна академія. Київ, 2006. 111 с.

3. Список шедеврів усної та нематеріальної культурної спадщини людства. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата доступу: 17.06.2019).
4. Харковина Є. Формування мистецтва килимарства на теренах України. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*. 2014. № 30. С. 116–123.
5. Школьна О. Східні мотиви в килимарстві Полтавщини XVIII–XIX століть. Тези доповідей Міжнар. наук. конф. «XXI Сходознавчі читання А. Кримського», Київ, 17.11.2017–18.11.2017 р., НАН України, Інститут Сходознавства ім. А.Ю. Кримського. Київ, 2017. С. 52–53.
6. Щербань О. Перший на селі. Килимова моя Решетилівка. URL: https://olenasunny.blogspot.com/2017/05/blog-post_26.html?m=0 (дата доступу: 17.06.2019).
7. Browse the Lists of Intangible Cultural Heritage and the Register of good safeguarding practices. URL: <https://ich.unesco.org/en/lists> (дата доступу: 17.06.2019).

References:

1. Kvity i ptakhy v dyzaini ukrainskykh kylymiv (2013). [Flowers and birds in the design of Ukrainian carpets], alb. kolektsii muzeiv Ukrainy ta Ukr. Muzeiu v Niu-Yorku / vstup. st. S. Taranushenko; peredm. N. Diachenko-Zabashta; pisliamova S. Bilokin. Kyiv : Rodovid. 407 p. : il., kolor. il.
2. Polikarpov I.S., Pelyk L.V., Stefaniuk Ye.M. (2006). *Kylymy ta kylymovi vyroby : navch. posibnyk* [Carpets and rugs: textbook manual]. MON Ukrainy; Lvivska komertsiiina akademiia. Kyiv.
3. Spysok shedevriv usnoi ta nematerialnoi kulturnoi spadshchyny liudstva [List of masterpieces of the oral and intangible cultural heritage of mankind]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (accessed 17.06.2019).
4. Kharkovyna Ye. (2014). Formuvannia mystetstva kylymarstva na terenakh Ukrainy [Formation of carpet art in Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv*, no 30, pp. 116–123.
5. Shkolna O. (2007). Skhidni motyvy v kylymarstvi Poltavshchyny XVIII–XIX stolit [Oriental motifs in the rug of Poltava region of the eighteenth and nineteenth centuries]. Tezy dopovidei Mizhnar. nauk. konf. «XXI Skhodoznavechi chytannia A. Krymskoho», Kyiv, 17.11.2017–18.11.2017 r., NAN Ukrainy, Instytut Skhodoznavestva im. A. Yu. Krymskoho. Kyiv.
6. Shcherban O. Pershyi na seli. Kylymova moia Reshetylivka [The first in the village. My Carpet is my Reshetilovka]. URL: https://olenasunny.blogspot.com/2017/05/blog-post_26.html?m=0 (accessed: 17.06.2019).
7. Browse the Lists of Intangible Cultural Heritage and the Register of good safeguarding practices. URL: <https://ich.unesco.org/en/lists> (accessed: 17.06.2019).